

Тактика первісних слідчих дій у разі порушення вимог охорони праці на виробництві

Крупка А. А., Дузь Л. Є., Кралюк М. О.

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз,
вул. Успенська, 83/85, м. Одеса, Україна
krupka666@gmail.com, duz.ludmila1946@gmail.com, m-kraluk@ukr.net*

Ключові слова:

аварія, досудове розслідування, надзвичайна ситуація, нещасний випадок, огляд місця події, охорона праці, професійне захворювання, судова експертиза.

У статті досліджено розроблення єдиного методологічного підходу до вдосконалення виконання первісних слідчих дій під час досудового розслідування надзвичайних ситуацій (нешасних випадків, аварій, професійних захворювань) на підприємствах. Звернено увагу на порядок та обсяг вилучення й огляду документів на підприємстві, огляду місця події та допиту свідків. Уперше в літературі розглянуто питання допиту свідків у разі виникнення надзвичайних ситуацій на підприємствах. Окремо розглянуто порядок призначення судових інженерно-технічних експертиз із безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Tactics of initial investigative actions at violations of requirements of occupational safety at work

Krupka A. A., Duz' L. E., Kralyuk M. O.

*Odesa Research Institute of Forensic Examinations, Uspenskaya str., 83/85, Odessa, Ukraine
krupka666@gmail.com, duz.ludmila1946@gmail.com, m-kraluk@ukr.net*

Key words:

accident, pre-trial investigation, emergency, accident, location inspection, occupational safety, occupational disease, forensic examination.

The article examines the practical aspect of improving the initial investigative actions in the pre-trial investigation of emergencies (accidents, occupational diseases) at enterprises. The owner of the enterprise is obliged to immediately notify the department of the National Police of Ukraine and the prosecutor's office at the location of the enterprise about each group accident, fatal accident, accidents of the first and second categories. During the pre-trial investigation of emergencies related to violations of labor protection regulations, the investigator, prosecutor have to perform the following initial procedural actions: seize and inspect documents at the enterprise where the incident occurred; inspect the scene; to interrogate witnesses of the event; to appoint a forensic engineering expertise on life safety. Timely investigative action about seizure and inspection of documents allows to get the necessary for a pre-trial investigation evidence. The list of documents to be seized and inspected has been determined. When inspecting the scene, forensically significant information is: information indicating the location of the scene and the reasons for its occurrence; information on the mechanism of spread of the accident, the circumstances that contributed to its development, the nature of the damage; the data of persons who may be involved in an emergency. Interrogation of participants (eyewitnesses) of the event, study of inspection protocols, technical and technological documentation, allows to establish the actual circumstances of the event and its mechanism. Pre-trial investigation of emergencies is not possible without a forensic engineering expertise and technical safety and health protection expertise. The purpose of forensic engineering expertise and technical expertise on life safety and labor protection is to establish with the involvement of special knowledge the actual circumstances of the emergence and development of an emergency situation at the enterprise, its consequences for workers, the enterprise, the environment and causation. The logical and epistemological structure of research in the framework of forensic engineering and technical expertise has allowed to develop universal questions that must be answered by a forensic expert on behalf of law enforcement agencies.

Постановка проблеми. За даними Державної служби України з питань праці, за 2019 р. на підприємствах України травмувалися 3 876 осіб, з яких смертельно – 422, тоді як у 2018 р. смертельно травмованих було менше на 60 осіб. Найбільш смертельно небезпечною галуззю називають агропромисловий комплекс – 80 загиблих. Далі йдуть такі галузі: транспортна – 75 загиблих; соціально-культурна сфера та торгівля – 63; будівельна – 61; вугільна – 20; енергетична – 20; машинобудівна – 20; житлово-господарська – 20 загиблих.

Незадовільний стан охорони та безпеки праці, високий рівень виробничого травматизму зумовлені комплексом об'єктивних та суб'єктивних причин.

Основними причинами нещасних випадків, аварій, професійних захворювань є грубі порушення технологічної дисципліни з боку посадових осіб та робітників підприємств. Усе це веде до росту кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із порушеннями вимог законодавства про охорону праці.

Відхилення від вимог нормативно-правових актів з охорони праці на підприємствах, шахтах, будовах, у сільському господарстві можуть заподіяти серйозну шкоду життю та здоров'ю працівників, стороннім особам, власності, навколишньому середовищу.

Про кожний груповий нещасний випадок, нещасний випадок зі смертельним наслідком, про аварії першої та другої категорій власник підприємств зобов'язаний негайно повідомити орган Національної поліції та прокуратуру за місцем знаходження підприємства [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням існуючих недоліків під час проведення розслідування надзвичайних ситуацій (нещасних випадків, аварій, професійних захворювань) у промисловості, організації проведення та науково-методичного забезпечення експертних досліджень із безпеки життєдіяльності та охорони праці постійно приділяється увага науковців та практиків.

Дослідження з безпеки життєдіяльності та в галузі охорони праці з 90-х років ХХ ст. проводили такі науковці, як Л.В. Афанасьєв, А.Т. Ашерев, А.С. Беліков, Є.Ю. Белогурова, В.Д. Безвесільний, В.О. Горбенко, О.Ф. Дьяченко, Ю.А. Кир'янов, В.К. Костенко, В.В. Сабаш, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Н.О. Решетнікова, О.В. Таран та ін. Але, на нашу думку, подальшого дослідження потребує проблема вдосконалення методів досудового розслідування надзвичайних ситуацій (нещасних випадків, аварій, професійних захворювань) у промисловості. Велике значення при цьому має виконання первісних слідчих

дій: виїмка документів під час досудового розслідування, огляд місця події, допит свідків; призначення судових інженерно-технічних експертиз із безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Мета дослідження. Метою статті є розроблення єдиного методологічного підходу до вдосконалення виконання первісних слідчих дій під час досудового розслідування надзвичайних ситуацій (нещасних випадків, аварій, професійних захворювань) на підприємствах: вилучення й огляду документів на підприємстві, огляду місця події; допиту свідків; призначення судових інженерно-технічних експертиз із безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Вклад основного матеріалу дослідження. Під час досудового розслідування надзвичайних ситуацій, пов'язаних із порушеннями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, слідчому, прокурору необхідно передусім виконати такі первісні процесуальні дії: а) вилучити й оглянути документи на аварійному підприємстві; б) оглянути місце події; в) допитати свідків події; г) призначити судову інженерно-технічну експертизу з безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Вилучення й огляд документів є однією з найважливіших первинних слідчих дій під час досудового розслідування злочинів із порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці на підприємствах. Своєчасне виконання цієї слідчої дії дає змогу отримати необхідні для досудового розслідування докази, а в разі призначення судової експертизи скоротити термін її виробництва, підвищити якість і повноту відповідей на поставлені запитання.

До документів, що підлягають вилученню та огляду, належать: технічна і технологічна документація виконання робіт і процесів, за яких допущені події; дозволи на проведення робіт підвищеної небезпеки та експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки; книга реєстрації аварій і нещасних випадків, а також акти спеціального розслідування та накази за допущеними раніше аналогічними подіями; облікові картки потерпілих; протоколи проведення первинних та чергових медичних оглядів потерпілих; посвідчення і протоколи екзаменаційної комісії, яка приймала у них іспит із присвоєння кваліфікації і/або за безпечними методами роботи; книги первинного та поточного інструктажів із безпечних методів робіт, документи (накази, розпорядження керівництва підприємства), які можуть свідчити про стан техніки безпеки у цілому на підприємстві; книги нарядів ділянок, наряди-путівки майстрів, у змінах яких допущені ці події, наряди-допуски на ведення робіт підвищеної небезпеки; протоколи обстеження технічного стану обладнання, яке використовувалося під час виконання роботи, за якої допущена досліджувана

подія; приписи контролюючих організацій і технічного нагляду підприємства щодо усунення порушень вимог охорони праці, зафіксованих на об'єкті, де допущена подія [2, с. 523].

Під час огляду місця події криміналістично значущою інформацією є: відомості, що вказують на розташування місця події і причини її виникнення; інформація про механізм поширення аварії, обставини, що сприяли її розвитку, про характер заподіяної шкоди; дані про осіб, які можуть бути причасними до виникнення надзвичайної ситуації; інші відомості, що дають змогу встановити обставини, що підлягають доведенню у справі [3, с. 25].

Організація огляду місця події, згідно з вимогами статті 237 Кримінально-процесуального кодексу, покладається на керівника слідчо-оперативної групи (слідчого). Підготовчі заходи, що передують огляду: охорона місця події, вилучення сторонніх осіб; забезпечення безпеки учасників огляду; ознайомлення з об'єктом, його юридичним статусом, конструктивними елементами та особливостями (вивчення необхідної документації); встановлення очевидців події, а також потенційних свідків; запрошення понятих, фахівців, експертів, посадових осіб, які добре знають об'єкт; забезпечення місця події освітленням, необхідними інструментами, а також залучення робочої сили для проведення розкопок, усунення обвалень. Для здійснення охорони залучаються співробітники Національної поліції. Безпека учасників огляду включає у себе захист від: небезпечних чинників події та виробничого процесу (використання засобів індивідуального захисту); обвалень будівельних конструкцій, падінь із висоти, а також отримання травм у місцях знаходження завалених і пошкоджених конструкцій, предметів (екіпірування, дотримання запобіжних заходів під час переміщення і вибору точок спостереження); фізичного і психологічного тиску з боку винних у події осіб. Ознайомлення з об'єктом дає змогу швидко й якісно провести огляд, створює передумови для успішної роботи на подальших стадіях розслідування. Даний захід включає у себе побіжний попередній огляд об'єкта, витребування документів, що підтверджують відомчу належність, організаційно-правовий статус об'єкта, поверхових планів, технічних паспортів, схем електроустановок, систем вентиляції, кондиціонування та інших необхідних документів. Попереднє усне опитування очевидців події, учасників ліквідації наслідків НС, у т. ч. рятувальників, про місце, час виникнення і його можливі причини допомагає правильно планувати огляд, швидше й якісніше його провести [4, с. 45].

Існуючі правові вимоги та практичний досвід роботи дають змогу сформулювати такі основні принципи огляду місця події [3, с. 23]:

1. **Законність** – огляд повинен проводитися на підставі і в точній відповідності з вимогами Кримінально-процесуального Кодексу [2, с. 525].

2. **Своєчасність** – учасники огляду повинні невідкладно виїжджати на місце події, а прибувши, негайно починати огляд.

3. **Єдиноначальність, чітка організація** – дані про хід огляду, дані опитувань, інша інформація про роботу на місці події, а також уся отримана документація повинні зосереджуватися у керівника слідчо-оперативної групи. Усі дії повинні проводитися без поспіху і метушні.

4. **Повнота** – речова обстановка досліджується і фіксується ретельно, як можна більш повно, з використанням сучасних технічних засобів і методів.

5. **Планомірність** – огляд проводиться планомірно і заснований на методі дедукції (під час переходу від загального огляду до деталей) і методі порівняння (під час опису ступеня пошкодження предметів та ін., які є значущими для справи ознак).

6. **Об'єктивність** – дослідження і фіксація обстановки проводиться незалежно від того, чи підтверджують дані огляду відомості, отримані раніше, чи ні.

Будь-який слідчий огляд, у тому числі й огляд місця події, підрозділяється на такі види: основний і додатковий; початковий і повторний. Під час розслідування надзвичайних подій додатковий огляд може використовуватися: для огляду об'єктів, що знаходяться поза зоною події і не оглянуті під час первинного огляду, але які можуть мати відношення до причини події; якщо деякі об'єкти були оглянуті не так ретельно, як треба було в подальшому; з метою вилучення окремих предметів, проб речовин, матеріалів, коли необхідність у цьому виникає вже після проведення первинного огляду; в інших подібних ситуаціях. Повторний огляд проводиться, коли первинний огляд: здійснювався в несприятливих умовах (кліматичних, недостатньому освітленні тощо), що утруднюють виявлення і фіксацію ознак, які дають змогу встановити необхідні обставини події; проведено неякісно, поверхово, без залучення фахівців (якщо це було необхідно); проводився, коли не були з'ясовані обставини, пов'язані з необхідністю розширити межі огляду, пошуку будь-яких предметів, речовин, матеріалів. Під час повторного огляду місце події піддається повному дослідженню [5, с. 28; 6, с. 31].

На стадії статичного огляду все на місці події залишається на своїх місцях. Не слід нічого чіпати, розбирати, розкопувати.

Опис руйнувань здійснюється із зазначенням лінійних розмірів зон уражень, величин деформації тощо. Лінійні розміри визначаються за допо-

могою рулетки, складного метра. Можуть застосовуватися спеціальні технічні засоби. Динамічний огляд проводиться після повного завершення статичного огляду та оформлення його результатів [6, с. 34].

Слідча група (слідчий) зобов'язана негайно приступити до огляду одягу потерпілих. В одязі потерпілих можуть перебувати, крім документів, різні інструменти, які свідчать про виконання ними тієї чи іншої роботи, які можуть послужити важливими доказами у справі.

Часто місце події, механізми та обладнання дають можливість відновити аварійну ситуацію, яка склалася в момент події, тоді слідчий за участю членів комісії з розслідування повинен зробити пробний пуск машин і механізмів, випробування захисних пристроїв, сигналізації, контрольні вимірювання та інші роботи для виявлення причин нещасного випадку або аварії й указати ці дії в протоколі.

Установлення фактичних обставин події, механізму події в ході слідства можливо різними способами. Ці відомості можуть бути отримані шляхом допиту учасників (очевидців) події, вивчення протоколів огляду, технічної та технологічної документації, у результаті слідчих дій, у тому числі відтворення обстановки й обставин події та іншими способами.

Кого ж у невідкладному порядку повинен допитати слідчий і які питання при цьому необхідно з'ясувати?

Свідки, яких слідчий повинен допитати в порядку виконання первинних слідчих дій, можуть бути розділені на дві групи:

а) на свідків – очевидців події (переважно це будуть посадові особи та працівники підприємства);

б) на свідків, які першими прибули на місце події за відсутності очевидців події, що відбулася (рятувальники, а також посадові особи і робітники, які брали участь у ліквідації наслідків аварії і порятунку постраждалих).

Залежно від приналежності свідка до тієї чи іншої групи слідчому в обов'язковому порядку необхідно з'ясувати у них певні питання.

У свідків – очевидців події необхідно з'ясувати такі питання: де вони перебували в момент аварії? яка там була видимість і чутність? чи було їм видно місце, де стався нещасний випадок (аварія)? за яких обставин сталася аварія? чи були допущені які-небудь порушення вимог нормативно-правових документів з охорони праці в місці аварії? яким був стан засобів групового та індивідуального захисту? яка причина аварії і за яких обставин її можна було б запобігти? тощо.

У рятувальників та осіб, які першими прибули на місце події, необхідно з'ясувати такі питання:

яка була обстановка, яку вони застали на місці події? в якому положенні і де знаходилися потерпілі? в якому становищі перебували обладнання та інші предмети? чи можна з обстановки місця події судити про допущені порушення вимог нормативно-правових документів з охорони праці, якщо так, то про яке саме порушення йдеться і на якій підставі? яка причина аварії і можливості її запобігання? тощо.

Звичайно, у слідчих можуть виникнути (й обов'язково виникнуть) інші питання залежно від конкретних обставин справи, але без з'ясування названих питань як найбільш необхідних він обійтися не зможе.

Здебільшого внаслідок особливостей сприйняття різних аналізаторів людини (зорових, слухових) і в окремих випадках швидкоплинності події люди, які її спостерігали, не можуть дати об'єктивну характеристику механізму події, а якщо і називають будь-які дані, то переважно допускають значні помилки. Не можна не враховувати і можливість навмисного спотворення картини події з боку її учасників, зацікавлених у результаті справи.

Досудове розслідування надзвичайних ситуацій без проведення судової інженерно-технічної експертизи з безпеки життєдіяльності та охорони праці неможливо [7, с. 63].

Судова інженерно-технічна експертиза з безпеки життєдіяльності та охорони праці розглядається як елемент багатогранного криміналістичного вчення про зв'язки взаємодії, гносеологічні положення котрого широко застосовувалися під час розроблення методології судової експертизи матеріальних слідів-відображень [8, с. 44].

Метою судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз є встановлення із залученням спеціальних знань фактичних обставин виникнення й розвитку надзвичайної ситуації на підприємстві, її наслідків для робітників, підприємства, навколишнього природного середовища і причинно-наслідкових зв'язків.

Логіко-гносеологічна структура майже всіх досліджень у рамках судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз може бути зведена до таких універсальних питань [9, с. 53]:

– вимоги яких нормативно-правових актів з охорони праці регламентують дії осіб, причетних до події, яка розглядається?

– які організаційні та технічні причини виникнення надзвичайної ситуації?

– хто допустив і які відступи від вимог нормативно-правових актів з охорони праці?

– хто з осіб, причетних до події, мав технічну можливість запобігти настанню надзвичайної ситуації, що для цього вони повинні були

здійснити і чії дії (бездіяльність) із технічного погляду знаходилися у прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням цієї події та її негативними наслідками?

Безумовно, в кожному конкретному випадку запропонований універсальний перелік може бути поширений іншими питаннями, які уточнюють окремі нюанси надзвичайної ситуації, однак цей типовий (уніфікований) алгоритм призначення і проведення експертних досліджень залишається

незмінним щодо переважної більшості судових інженерно-технічних експертиз.

Висновки. Для досудового розслідування надзвичайних ситуацій (нешчасних випадків, аварій, професійних захворювань) у промисловості велике значення має виконання первісних слідчих дій: виїмка документів на підприємстві, огляд місця події, допит свідків, призначення судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз.

Література

1. Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
3. Чешко И.Д. Осмотр места пожара : методическое пособие. Москва : ЭКЦ МВД России, 1996. 128 с.
4. Цимбал М.Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 192 с.
5. Колмаков В.П. Следственный осмотр. Москва : Юридическая литература, 1995.
6. Осмотр места происшествия : учебное пособие / под ред. В.Ф. Статкуса. Москва : ЭКЦ МВД, 1995.
7. Дузь Л.Є. Особливості розслідування надзвичайних ситуацій на підприємствах гірничої промисловості. *Вісник прокуратури*. 2009. № 12. С. 69–72.
8. Крупка А.А. Уніфікований алгоритм призначення та проведення судових гірничо-технічних експертиз. *Вісник прокуратури*. 2010. № 3. С. 42–48.
9. Крупка А.А., Дузь Л.Є., Кривченко Ю.О. Судова гірничотехнічна експертиза: усталені форми призначення та проведення. Донецьк : Воробйов Д.М., 2010. 80 с.

References

1. (2019). *Poryadok rozsliduvannya ta vedennya obliku neshchasnykh vyypadkiv, profesiynykh zakhvoryuvan' i avariiv na vyrobnytstvi* [Procedure for investigating and keeping records of accidents, occupational diseases and occupational accidents:]: Zatverdzhennyu Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 17 kvitnya 2019 r. № 337.
2. (2013). *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar* [Criminal Procedure Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary] / Vidp. red.: S. V. Kivalov, S. M. Mishchenko, V. YU. Zakharchenko - X.: Odissey. - 1104 s.
3. Cheshko I. D. (1996). *Osmotr mesta pozhara. Metodicheskoye posobiye* [Inspection of the fire. Methodical manual]. / M.: EKTS MVD Rossii. - 128 s.
4. Tymbal M. L. (2004). *Rozsliduvannya pozhezh (ohlyad mistysya podiyi ta problemy zastosuvannya spetsial'nykh znan')* [Investigation of fires (site review and problems with the use of specialized knowledge)] / K.: Hryf. – 192 s.
5. Kolmakov V. P. (1995). *Sledstvennyy osmotr* [Investigative inspection] M.: Yuridicheskaya literature.
6. Statkus V. F. (1995). *Osmotr mesta proisshestiya: Uchebnoye posobiye* [Inspection of the scene: Textbook] / M.: EKTS MVD.
7. Duz' L. YE. (2009). *Osoblyvosti rozsliduvannya nadzvychaynykh sytuatsiy na pidpryyemstvakh hirnychoyi promyslovosti* [Features of investigation of emergency situations at the enterprises of the mining industry] / *Visnyk prokuratury*. — № 12. — S. 69-72.
8. Krupka A. A. (2010). *Unifikovanyy alhorytm pryznachennya ta provedennya sudovykh hirnychotekhnichnykh ekspertyz* [Unified algorithm for the appointment and conduct of judicial mining and technical expertise] / *Visnyk prokuratury*. — № 3. — S. 42-48.
9. Krupka A. A., Duz' L. YE. and Kryvchenko YU. O. (2010). *Sudova hirnychotekhnichna ekspertyza: Ustaleni formy pryznachennya ta provedennya* [Forensic Mining Expertise: Established Forms of Appointment and Conduct] / *Donets'kyi NDI sudovykh ekspertyz*. – Donets'k. – 80 s.